

Michał Wróblewski

SUPERROZNOŚCIELE WĄTPLIWOŚCI. SCEPTYCYZM I TEORIE SPISKOWE W DOBIE KORONAWIRUSA

STRESZCZENIE

W artykule używając metafory superroznościciela zanalizowano zjawisko rozprzestrzeniania się sceptycyzmu wobec nauki i ekspertyzy medycznej. Autor chce pokazać, że w debacie na temat koronawirusa konkretni aktorzy przyczyniają się do utrwalania negatywnych przekonań na temat samego wirusa, jak i sposobów jego okietznienia. W pierwszej części tekstu przywołane zostały wcześniejsze przypadki teorii spiskowych i prób delegitymizowania wiedzy medycznej, pokazując, że są to dość częste reakcje na epidemie. W drugiej natomiast dokonano analizy wypowiedzi medialnych polityków Konfederacji związanych z pandemią Sars-Cov-2, by pokazać, dlaczego odgrywają oni rolę tytułowych superroznościcieli wątpliwości.

Słowa kluczowe: pandemia, teorie spiskowe, sprzedawcy wątpliwości, sceptycyzm

Wszyscy fani filmów o wirusach i epidemiach znają zapewne termin „pacjent zero”. Pojęcie to odnosi się do osoby, która została zakażona jako pierwsza i stanowi tym samym pierwotne źródło transmisji. Narracja o pacjencie zero dobrze pasuje do opowieści detektywistycznych, dlatego tak często wykorzystywana jest w kulturze popularnej. W filmach, komiksach czy książkach opowiadających o epidemiach główni bohaterowie często prowadzą śledztwo w poszukiwaniu owego pierwszego sprawcy bądź spraw-

czyni, by lepiej zrozumieć mechanizmy rozprzestrzeniania się wirusa. Z perspektywy współczesnej epidemiologii pacjent zero jest jednakże dość problematyczną figurą, ponieważ niezwykle rzadko udaje się określić konkretny moment wybuchu epidemii. Często bywa tak, że epidemia zaczyna się w kilku ogniskach naraz, przez co nie ma jednego pacjenta zero, ale kilku, a nawet kilkunastu.

Eksperci od chorób zakaźnych wołają w związku z tym zwracać większą uwagę na tzw. superroznośców, czyli zakażonych, którzy z uwagi na liczne kontakty przyczynili się do dużo większej liczby zakażeń niż inni chorzy. Nie są oni przyczyną wybuchu epidemii, ale kluczowym elementem łańcucha zakażeń, ogniwem, które zwielokrotnia skalę wykrytych przypadków i przyspiesza dynamikę transmisji wirusa w populacji. Najśłynniejszym chyba przykładem superroznoścy (a właściwie superroznoścy) jest Mary Mallon, emigrantka pracująca na początku XX wieku w Nowym Jorku w charakterze kucharki i pomocy domowej[1]. W tym czasie w Stanach Zjednoczonych panowała epidemia tyfusu. Mallon, nazwana później Tyfusową Mary, była bezobjawową nosicielką bakterii duru brzuszego. Zmieniając wielokrotnie miejsce pracy, przyczyniła się ona do wielu zakażeń oraz śmierci.

Podobnie jak zakażeni mogą swoimi działaniami przyczynić się do rozwoju epidemii choroby zakaźnej, tak różni aktorzy, używając specyficznych narzędzi, mogą upowszechnić swoje teorie, interpretacje czy postulaty.

epidemii choroby zakaźnej, tak różni aktorzy, używając specyficznych narzędzi, mogą upowszechnić swoje teorie, interpretacje czy postulaty. Nie jest to oryginalny zabieg, gdyż epidemiolodzy zajmujący się modelowaniem przebiegu epidemii często wykorzystują swoje umiejętności w badaniach innych zjawisk, które przebiegają podobnie jak rozprzestrzenianie się drobnoustrojów w populacji. W swojej książce *Prawa epidemii. Co wspólnego mają wirusy, idee i fake newsy*[2] Adam Kucharski pokazuje, jak modele epidemiologiczne mogą być wykorzystywane do analizowania takich zjawisk jak kryzysy w sektorze bankowym, relacje społeczne, innowacje czy komunikaty w przestrzeni mediów społecznościowych.

Trzymając się tematyki epidemicznej, chciałbym wykorzystać pojęcie superroznoścy jako metaforę odnoszącą się do zjawiska rozprzestrzeniania się idei, a ściślej – sceptycyzmu wobec nauki i ekspertyzy medycznej. Podobnie jak zakażeni mogą swoimi działaniami przyczynić się do rozwoju

Mój cel jest oczywiście dużo skromniejszy, nie będę tworzył modeli. Chcę pokazać, że w debacie na temat koronawirusa konkretni aktorzy przyczyniają się do utrwalania negatywnych przekonań na temat samego wirusa, jak i sposobów jego okiełznania. Nazywam ich superroznościcielami wątpliwości, nawiązując tym samym do słynnej książki Naomi Oreskes i Erika M. Conwaya pt. *Merchants of doubts*[3]. Praca ta jest studium z zakresu socjologii wiedzy. Opowiada ona o zinstytucjonalizowanych zabiegach delegitymizowania wiedzy naukowej za pomocą tworzenia sieci organizacji i ekspertów lansujących alternatywne, wyłamujące się spod konsensusu naukowego hipotezy. Oreskes i Conway pokazują na przykładzie debat na temat dziury ozonowej, zmiany klimatycznej czy szkodliwości palenia tytoniu, jak opłacani przez koncerny tytoniowe czy paliwowe organizacje typu *think thank* promują rzekomo naukowe twierdzenia, które są jednocześnie zgodne z interesami owych międzynarodowych korporacji. Wytwórcy rzeczonoego przemysłu wątpliwości starają włączać w debatę publiczną tezy, które są niezgodne z obowiązującą wiedzą na dany temat, ale jednocześnie legitymizują nastawione na zysk działania globalnych firm, jak wydobywane ropy naftowej czy produkowanie tytoniu.

Za koncepcją Oreskes i Conway kryje się założenie, że upowszechnianie informacji z wiedzą naukową może być wynikiem intencjonalnych i zorganizowanych działań, które służą określonym interesom ekonomicznym bądź politycznym. Pojęcie stworzone przez owych badaczy jest również doskonałym punktem wyjścia do analizowania praktyk wyrażających sceptycyzm wobec ekspertyzy naukowej. Podejrzliwość w stosunku do tego, co robią naukowcy nie musi być oczywiście z konieczności związana z jakimiś zakulisowymi grupami interesu. Jak twierdzi Harry Collins, w XX wieku w oczach opinii publicznej nauka już kilkakrotnie zdążyła się skompromitować, zarówno nie spełniając scjentyistycznych obietnic, jak i tworząc liczne kontrowersje (czego przykładem jest chociażby historia z tzw. chorobą szalonych krów)[4].

Ten ogólnie sceptyczny klimat wobec nauki i technologii, jaki panuje w różnych miejscach na świecie, może być oczywiście wykorzystany przez aktorów politycznych i biznesowych, a pojawiające się w dyskursie publicznym idee skierowane przeciwko dominującym w danej dziedzinie wiedzy naukowej twierdzeniom, mogą służyć określonym celom. W niniejszym tekście chciałbym z tej perspektywy przyjrzeć się debatom na temat koronawirusa, w szczególności teoriom spiskowym

oraz dyskusji na temat odporności stadnej. Używam terminu „superroznośiciel”, by podkreślić negatywny z perspektywy zdrowia publicznego charakter tego typu sceptycznych praktyk. Wirus wątpliwości w pewnych okolicznościach może być również tak niebezpieczny, co wirus wywołujący chorobę zakaźną. W pierwszej części tekstu przywołuję wcześniejsze przypadki teorii spiskowych i prób delegitymizowania wiedzy medycznej, pokazując, że są to dość częste reakcje na epidemie. W drugiej natomiast dokonuję analizy wypowiedzi medialnych związanych z pandemią Sars-Cov-2 polityków Konfederacji, by pokazać, dlaczego odgrywają oni rolę tytułowych superroznośicieli wątpliwości.

EPIDEMIE, SCEPTYCYZM I TEORIE SPISKOWE

Z epidemiologicznego punktu widzenia każda pandemia i epidemia to zupełnie odmienne zdarzenia. Jednakże z socjologicznej perspektywy są to momenty wywołujące określone reakcje społeczne. Bazując na przykładach historycznych możemy nawet stwierdzić, że mają one do pewnego stopnia powtarzalny charakter. Nagły wybuch choroby zakaźnej często może wiązać się z panikami, lękami czy niepokojami społecznymi. Są świadectwa mówiące o ucieczkach i masowych migracjach ludności z terenów zaatakowanych przez drobnoustroje, czego przykładem są epidemie cholery czy dżumy[5]. Masowe wykupywanie towarów ze sklepu, reakcja często spotykana przy okazji katastrof naturalnych (na przykład huraganów), miało miejsce przy okazji epidemii SARS w 2003 roku[6] i w Meksyku podczas wybuchu pandemii świńskiej grypy w 2009 roku[7]. Ponadto jedną z często spotykanych reakcji jest stygmatyzacja, czyli symboliczne obarczanie odpowiedzialnością za epidemię wybraną grupę, najczęściej mniejszość etniczną czy seksualną. Już w średniowieczu za słynną Czarną Śmierć, czyli epidemię dżumy, obarczano Żydów, oskarżając ich o zatrucie studni[8]. Z kolei podczas epidemii HIV/AIDS środowiska mniejszości seksualnych odgrywały rolę kozła ofiarnego, kiedy używano wobec nich religijnych i silnie nacechowanych moralnie metafor[9].

Wśród wszystkich tych zachowań znajdują się również teorie spiskowe. Śledząc doniesienia medialne o marszach korona sceptyków, czy czytając teorie o tym, jakoby sieć 5G wywoływała Covid-19 albo że żadnej pandemii w ogóle nie ma, nie tylko dziwimy się, że są ludzie, którzy tak rzeczywiście mogą uważać, ale jed-

nocześnie wydaje nam się, że dzieje się coś nietypowego. Nic bardziej mylnego. Myślenie spiskowe to dość typowa reakcja na zagrożenie epidemiczne. Podczas wspomnianej epidemii dżumy obarczana odpowiedzialnością wspólnota żydowska miała realizować polecenia tajnej organizacji z siedzibą w Toledo[10]. Gdy pod koniec XIX wieku w Hong Kongu szalała żółta gorączka, na ulicach miast pojawiły plakaty, na których oskarżano Brytyjczyków, że porywają chińskie dzieci i wycinają im wątroby, by produkować na ich bazie lekarstwa[11]. Również w Indiach podczas epidemii dżumy duża część opinii publicznej oskarżała Brytyjczyków, że hospitalizowani pacjenci są porywani i przerabiani na medykamenty wysyłane później do Europy[12]. Wreszcie w czasach grypy hiszpanki brytyjska prasa oskarżała Niemcy o spisek i celowe wywołanie pandemii w celu osłabienia militarnej siły Wielkiej Brytanii[13]. Wiele osób wierzyło wówczas, że aspiryna produkowana przez niemiecki koncern Bayer jest podczas produkcji celowo zaturwana wirusem grypy.

Warto tu również podkreślić kilka powtarzających się wśród takich teorii motywów, które pojawiały się wcześniej i występują również teraz w pandemii koronawirusa. Jednym z nich jest określanie wirusa przymiotnikiem narodowościowym bądź etnicznym. W przypadku koronawirusa zabieg ten zastosował prezydent Stanów Zjednoczonych, gdy określił Sars-Cov-2 mianem „chińskiego wirusa”[14]. Podobną strategię stosowano już w XVI wieku podczas epidemii syfilisu. Dla Niemców syfilis był „francuską chorobą”, z kolei dla Francuzów „włoską chorobą”[15]. Przy okazji pandemii wirusa H1N1 w amerykańskich mediach pojawiało się określenie „meksykańska grypa”[16].

Drugim nieco bardziej współczesnym motywem jest odwoływanie się do zagrożenia bioterroryzmem. W tej teorii spiskowej drobnoustroje są bądź celowo rozpylane na określonym terytorium, bądź specjalnie wytwarzane w warunkach laboratoryjnych. Ta pierwsza wersja była popularna w Stanach Zjednoczonych na początku pandemii hiszpanki – prasa rozpisywała się wówczas o osobach będących świadkami, jak niemieckie łodzie pod osłoną nocą wpłynęły do portu w Bostonie, by tam rozpylić wirusa grypy[17]. Z kolei narracje opowiadające o inżynierii biologicznej stały się popularniejsze po 2001 roku, kiedy po pamiętnych zamachach na wieże World Trade Center instytucje amerykańskie stały się celem ataku biologicznego przy użyciu bakterii wąglika. Pandemia świńskiej grypy miała zostać wywołana przez islamskich radykałów, którzy stworzyli wirus H1N1,

a potem wykorzystali imigrantów meksykańskich, by ci roznieśli patogen na terytorium Stanów Zjednoczonych[18]. Znane są ponadto przykłady wypowiedzi całkiem znanych osób – takich jak Wangari Maathal, laureatki Pokojowej Nagrody Nobla z 2004 roku – jakoby wirus HIV został wytworzony w laboratorium i miał służyć jako broń biologiczna[19].

Myślenie spiskowe jako reakcja na epidemie może być interpretowane jako wyraz podejrzliwości w stosunku do wiedzy naukowej, wiarygodności instytucji czy możliwości medycyny. Dlatego często teoriom spiskowym towarzyszą działania czy narracje sceptycznie (lub nawet krytycznie) podchodzące do komunikatów wysyłanych przez szeroko rozumianych ekspertów. Hasła typu „stop plandemii” sugerujące, że żadnego wirusa nie ma albo że pandemia jest spiskiem elit (pragnących zdobyć większą kontrolę nad tzw. zwykłymi ludźmi) związane są w narracjach spiskowych z radykalną krytyką zaleceń sanitarnych takich jak noszenie maseczek czy wprowadzanie obostrzeń. I znów nie jest to nic nowego. W 1918 roku w San Francisco wprowadzano nakaz zakrywania ust i nosa w przestrzeni publicznej. Gdy w październiku wymóg ten uchylono, wirus grypy hiszpanki wrócił ze zdwojoną siłą, powodując więcej zakażeń niż podczas wiosennej fali. W tych okolicznościach władze podjęły decyzję o ponownym uchwaleniu obowiązku noszenia masek. Wywołało to gorącą debatę, która do złudzenia przypomina dyskusje toczone dziś. Lokalni przedsiębiorcy narzekali, że wprowadzone obostrzenia godzą w ich interesy ekonomiczne, zaś przeciwnicy nakazu wskazywali na brak jednoznacznych dowodów na skuteczność masek. Niektórzy z nich, podobnie jak dzisiejszy przeciwnicy „kagańców”, jak nazywa się w gronie koronaseptyków maseczki, uważali, że tego typu ochrona może w rezultacie przynieść negatywne skutki dla zdrowia. Na fali tych dyskusji powstała nawet Liga Anty-Maskowa, skupiająca kilka tysięcy członków[20].

Wszystkie te historyczne przykłady pokazują, że narracje spiskowe są zjawiskiem w pewnym sensie typowym dla zagrożenia, jakim jest epidemia. Z psychologicznego punktu widzenia tworzenie spiskowych wyjaśnień w stosunku do zagrażających życiu zdarzeń jest do pewnego stopnia zachowaniem przystosowawczym, ponieważ służy odzyskaniu poczucia kontroli i sprawstwa. Jak twierdzą Karen M. Douglas, Robbie M. Sutton i Aleksandra Cichocka:

Ludzie zwracają się w stronę teorii spiskowych, gdy są niepewni i czują się bezsilni (...). Inne badania wskazują, że przekonania spiskowe są silnie związane z brakiem socjopolitycznej kontroli lub psychologicznego upodmiotowienia (...). Eksperymenty pokazały, że (...) przekonania spiskowe są silniejsze, gdy ludzie czują się niezdolni do kontrolowania wyników swoich działań, a słabsze, gdy zapewnione jest im poczucie kontroli[21].

Jednakże z perspektywy zdrowia publicznego tego typu praktyki mogą być niezwykle szkodliwe z kilku powodów.

Po pierwsze, epidemia to sytuacja kryzysu zdrowotnego, w którym kluczową rolę odgrywa zachowanie ludzi, grup czy całych społeczeństw. Odpowiedzialne zachowanie wymaga bazowania na rzetelnej wiedzy, którą niestety teorie spiskowe i nadmierny sceptycyzm często dyskredytują. Konsekwencje mogą być tutaj negatywne, gdyż ludzie niewierzący w wirusa raczej nie będą zachowywać się odpowiedzialnie, raczej wywołując niebezpieczeństwo dla zdrowia publicznego.

Po drugie żyjemy w świecie nowych mediów i portali społecznościowych, które na różnych poziomach zwielokrotniają niebezpieczny potencjał plotek, dezinformacji czy fałszywych informacji. Współczesne narracje spiskowe padają na podatny grunt nie tylko ze względu na fakt, że ludzie z różnych powodów chcą w nie wierzyć, ale również dlatego, że mają odpowiednią przestrzeń do replikacji. Podobnie jak wirusy lubią określone warunki atmosferyczne czy dużą gęstość zaludnienia, tak dla myślenia spiskowego, sceptycyzmu czy dezinformacji idealnym środowiskiem rozwoju są media społecznościowe. Wielokrotnie opisywane w literaturze zjawiska związane z brakiem *gatekeepingu* czy bańkami filtrującymi sprawiają, że portale typu Facebook czy Twitter są potężnym czynnikiem wzmacniającym powszechność myślenia spiskowego.

Po trzecie wreszcie, narracje spiskowe związane z Sars-Cov-2 nie są tylko domeną użytkowników nowych mediów czy fanatycznych grup, ale stają się narzę-

Historyczne przykłady pokazują, że narracje spiskowe są zjawiskiem w pewnym sensie typowym dla zagrożenia, jakim jest epidemia. Z psychologicznego punktu widzenia tworzenie spiskowych wyjaśnień w stosunku do zagrażających życiu zdarzeń jest do pewnego stopnia zachowaniem przystosowawczym.

dziem geopolitycznej rozgrywki. Przykładem tego są wzajemne oskarżenia Chin i Stanów Zjednoczonych o wywołanie pandemii. Oskarżenia, które często w mniej lub bardziej aluzyjny sposób czerpią z repertuaru teorii spiskowych. W przypadku pandemii koronawirusa chyba po raz pierwszy na taką skalę mamy do czynienia z polityczną instrumentalizacją myślenia spiskowego.

KONFEDERACI – SUPERROZNOŚCIELE WĄTPLIWOŚCI

Przyjrzyjmy się teraz wypowiedziom posłów Konfederacji, które w dużej mierze przyczyniają się do pogłębiania sceptycyzmu wobec wiedzy naukowej, a niekiedy są bezpośrednim powieleniem spiskowych teorii. Chcę przyrzeć się wypowiedziom parlamentarzystów tej partii nie tylko dlatego, że zwykle są kontrowersyjne. Inspiracją są dla mnie badania przeprowadzone dla serwisu ciekaweliczby.pl na panelu Ariadna[22]. Wynika z nich, że to właśnie w elektoracie tej partii jest najmniej osób uważających, że pandemia jest bardzo poważnym zagrożeniem dla zdrowia i najwięcej tych, którzy nie boją się zakażenia koronawirusem. Zakładam, że przynajmniej do pewnego stopnia jest to efekt tego, w jaki sposób politycy Konfederacji komunikują się ze swoimi zwolennikami, zwłaszcza w zakresie tego, jakie informacje na temat pandemii im przekazują. Poniżej chciałbym kilka z nich poddać analizie.

Weźmy na początek wypowiedź Artura Dziambora z 11 października w stacji TVN24:

My, prawicowa, merytoryczna opozycja, czyli Konfederacja, mówimy, że trzeba przyjąć model zupełnie inny: po pierwsze wypuścić wszystkich ludzi z kwarentanny, a po drugie doprowadzić do tego, że będzie jakaś odporność zbiorowa społeczeństwa[23].

Dziambor odnosi się tutaj do pojęcia odporności stadnej (*herd immunity*), która polega na wytworzeniu przez większość populacji przeciwciał, by zatrzymać rozprzestrzenienie się patogenu. Strategia, którą przywołuje, jest częścią dyskusji wokół skuteczności działań mających na celu walkę z koronawirusem. Przywołuje się ją często, pokazując model szwedzki jako odmienny od metod innych krajów. Szwedzi nie zdecydowali się na wprowadzenie tak radykalnych obostrzeń, jak

inne kraje europejskie m.in. w nadziei na wytworzenie odporności stadnej przez większość społeczeństwa. Jak wskazują jednakże eksperci od epidemiologii i wirusologii, strategia ta obciążona jest ogromnym ryzykiem, gdyż potencjalnie może doprowadzić do wielu zgonów i nie wiadomo, czy okaże się skuteczna[24]. Odporność stadna uzyskana na drodze przechorowania może być nietrwała i przemijając po jednym sezonie, czego przykładem jest grypa, której wirus szybko mutuje.

Wypowiedź Dziambora trzeba umieścić w dodatkowym kontekście. Miała ona miejsce tydzień po opublikowaniu deklaracji z Great Barrington. Jest to dokument powstały z inicjatywy trójki naukowców z uniwersytetów Stanforda, Harvarda oraz Uniwersytetu Oksfordzkiego, będący krytyką polityki *lockdownu* i wskazujący jako pożądane działania zmierzające do uzyskania odporności stadnej na drodze przechorowania. Deklaracja ta powstała pod auspicjami organizacji o nazwie American Institute for Economic Research, będącej libertariańskim think tankiem finansowanym m.in. przez Fundację Kocha. Ta ostatnia znana jest ze wspierania denializmu klimatycznego. Deklarację skrytykowało WHO i wiele środowisk naukowych, podkreślając, że zawarte w niej tezy nie mają podstaw w badaniach naukowych oraz upowszechniają szkodliwy z perspektywy zdrowia publicznego pogląd, że kurs na osiągnięcie odporności stadnej jest jedynym sensownym sposobem w walce z pandemią[25].

Nawet przyjmując pogląd, że radykalny *lockdown* jest posunięciem kontrowersyjnym, wywołującym wiele negatywnych skutków nie tylko ekonomicznych, ale również społecznych, wypowiedź posła Konfederacji jest wielce problematyczna. Po pierwsze, upowszechnia on twierdzenia, co do których większość ekspertów zgłasza duże wątpliwości, określając je jako nienaukowe i szkodliwe. Po drugie, pośrednio propaguje rozwiązania, które przedkładają interes ekonomiczny nad interes społeczny, w którym kwestią zasadniczą jest zdrowie publiczne.

Weźmy teraz wypowiedzi Grzegorza Brauna – posła, którego wypowiedzi i zachowanie są równie barwne i kontrowersyjne, co jego partyjnego kolegi Janusza Korwin-Mikkego. Braun wielokrotnie i przy różnych okazjach posługiwał się pojęciem „plandemia”, wcześniej przeze mnie wspomnianym. Nawoływanie do zakończenia „plandemii” towarzyszą w wypowiedziach Brauna retoryce wolnościowej, w której obostrzenia nazywane są „terrorem sanitarnym”[26]. W filmie opublikowanym w serwisie You Tube poseł Konfederacji wspomina również nazwisko Billa Gatesa, który jest stałym bohaterem „plandemicznych” teorii spiskowych[27].

Postać Brauna jest przypadkiem interesującym, gdyż jego działania nie odnoszą się tylko do częstego wypowiedzania się w mediach. Mamy tutaj raczej do czynienia ze zorganizowanym przedsięwzięciem. Braun jest bywalcem manifestacji koronaszcepcyków (na które zresztą regularnie zaprasza na swoim kanale You Tube). Zasiada również w radzie nadzorczej Fundacji Osuchowa, która wydała książkę pod znaczącym tytułem *Falszywa pandemia* (również promowanej przez Brauna w mediach społecznościowych)[28]. Asystentką społeczną posła jest Justyna Socha, którą można chyba nazwać liderką polskiego ruchu antyszczepionkowego[29]. Socha, co nie powinno być zaskoczeniem, również nie wierzy w koronawirusa, nazywając reakcję na pandemię histerią i próbą wprowadzenia dyktatury[30]. Wszystko to pokazuje, że mamy do czynienia z siecią powiązań osób i organizacji, które działają we wspólnym wysiłku zmierzającym do upowszechnienia określonych idei.

Krytyka maseczek jest właściwie stałym motywem narracji, jaką w sprawie koronawirusa mają do zaoferowania swoim wyborcom posłowie Konfederacji. Objawia się to bądź w deklaracjach uchylania się od obowiązku zasłaniania ust i nosa w przestrzeni publicznej[31], bądź ostentacyjnym nienoszeniu maseczek w Sejmie[32]. Krytyce tej znów towarzyszy retoryka wolnościowa, tutaj wsparta jeszcze argumentami prawnymi – nakaz noszenia maseczek uznawany jest przez posłów Konfederacji za bezprawne ograniczenie wolności. Ekspertci twierdzą jednakże, że zakrywanie twarzy jest jedną z najskuteczniejszych metod walki z koronawirusem w sytuacji braku szczepień czy terapii dedykowanej Covid-19[33]. Nawoływanie do nienoszenia maseczek jest z tej perspektywy działaniem na szkodę społeczeństwa – zwiększa transmisję wirusa, a tym samym liczbę zachorowań oraz zgonów. Realizacja libertariańskich wartości stoi tutaj w sprzeczności z dbaniem o zdrowie publiczne, co w dłuższej perspektywie może pociągnąć za sobą katastrofalne konsekwencje.

Można zastanawiać się, na ile komunikaty posłów Konfederacji znajdują posłuch w opinii publicznej. Przytaczane przeze mnie badania pokazujące postawy wobec koronawirusa pokazują, że sceptyczny przekaz trafia głównie do elektoratu partii. Zróżnicowane działania posła Brauna skłaniają jednakże do refleksji, że istnieje wiele kanałów za pomocą których on i jego koledzy oraz koleżanki mogą dotrzeć do szerokiego grona odbiorców. O mocy rażenia sceptycznych opowieści o koronawirusie zaświadcza również funkcjonująca na Facebooku grupa

„pandemia to ściema” licząca prawie 50 tysięcy członków. Już proste wyszukiwanie pokazuje, że Konfederaci mają tam swoje stałe miejsce. Użytkownicy dzielą się na grupie interpelacjami poselskimi, konferencjami prasowymi, wystąpieniami medialnymi czy postami w mediach społecznościowych, w których posłowie Braun, Sośnierz i inni ustanawiają swoją agendę. Warto również dodać to, że posłowie Konfederacji ze swoim barwnym językiem i kontrowersyjnymi poglądami są częstymi gośćmi mainstreamowych mediów. Programy publicystyczne w TVN czy Polsacie stają się tym samym platformą dla radykalnych poglądów, dzięki której mogą one potencjalnie dotrzeć do milionów odbiorców.

SUPERROZNOŚCIELE I INFODEMIA

Pandemia koronawirusa wywołała na tyle dużą falę dezinformacji i teorii spiskowych, że WHO i Komisja Europejska regularnie przestrzegają w swoich komunikatach opinię publiczną i decydentów politycznych przed zgubnymi skutkami upowszechniania fałszywych komunikatów. Instytucje te mówią o groźbie „infodemii”, czyli epidemii informacyjnej:

Infodemia to nadmierna ilość informacji na temat jakiegoś problemu, utrudniająca znalezienie rozwiązania. Może powodować wprowadzanie w błąd, dezinformację i powstawianie pogłosek podczas stanu zagrożenia zdrowia. Infodemia może utrudniać skuteczną reakcję w zakresie zdrowia publicznego i wywoływać dezorientację i brak zaufania wśród obywateli[34].

Pandemia koronawirusa wywołała na tyle dużą falę dezinformacji i teorii spiskowych, że WHO i Komisja Europejska regularnie przestrzegają w swoich komunikatach opinię publiczną i decydentów politycznych przed zgubnymi skutkami upowszechniania fałszywych komunikatów.

Z tego cytatu wynika, że infodemia jest zjawiskiem niebezpiecznym, zwłaszcza w dobie kryzysu zdrowotnego z jakim obecnie się zmagamy. Dezinformacja może utrzymywać negatywne postawy wobec zagrożenia (np. niestosowanie się do obo-

strzeń, co może zwiększać transmisję wirusa w populacji), podmywać zaufanie do systemów eksperckich czy instytucji publicznych, a nawet wywoływać niepokoje społeczne czy panikę, które mogą zdestabilizować ład społeczny.

W tej epidemii informacyjnej kluczową rolę odgrywają podmioty, które sytuując się w ważnym miejscu debaty społecznej przyczyniają się do rozsiewania dezinformacji. W tekście starałem się pokazać, że przykładem takich superroznośników są posłowie Konfederacji, którzy używając różnych kanałów komunikacyjnych upowszechniają nieprawdziwe i nieoparte na nauce informacje. Właśnie w ten sposób powinniśmy postrzegać ich praktyki komunikacyjne – nie jako niewinne branie udziału w debacie, ale jako działania szkodliwe ze względu na zdrowie publiczne.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Arnold A., *Disease, rumor, and panic in India's plague and influenza epidemics, 1896-1919*, w: Peckham, *Epidemics and colonial anxieties*, op. cit., s. 111-130.
- [2] Cheng C., *To Be Paranoid Is the Standard? Panic Response to SARS Outbreak in the Hong Kong Special Administrative Zone*, „Asian Perspective”, nr 24/2004, s. 67-98.
- [3] Collins H., *Czy wszyscy jesteśmy ekspertami?*, tłum. E. Bińczyk, J. Grygieńć, PWN, Warszawa 2018.
- [4] Crosby A.W., *America's forgotten pandemic: the influenza of 1918*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.
- [5] Dolan B., *Unmasking History: Who Was Behind the Anti-Mask League Protests During the 1918 Influenza Epidemic in San Francisco?*, „Perspectives in Medical Humanities”, nr 5/2020. s/ 1-23.
- [6] Douglas K.M., R.M. Sutton, A. Cichocka, *The Psychology of Conspiracy Theories*. „Current Directions in Psychological Science”, nr 26/2017, s. 538–542.
- [7] Fast S.M. et al., *Modelling the propagation of social response during a disease outbreak*, „Journal of The Royal Society Interface”, nr 12/2015, 20141105.
- [8] Kolata G., *Flu: The Story of the Great Influenza Pandemic of 1918 and the Search for the Virus That Caused It*, Simon&Schuster, New York 2001.

- [9] Kucharski A., *Prawa epidemii. Skąd się epidemie biorą i czemu wygasają?*, tłum. J. Maksymowicz-Hamann, Wydawnictwo Relacja, Warszawa 2020.
- [10] Langer W.L., *The Black Death*, „Scientific American”, nr 210/1964, s. 114-121.
- [11] McCauley M., S. Minsky, K. Viswanath, *The H1N1 pandemic: Media frames, stigmatization and coping*, „BMC Public Health” nr 13/2013, s. 1-16.
- [12] Natras N., *The AIDS Conspiracy: Science Fights Back*. Columbia University Press, New York 2012.
- [13] Nelkin D., S.L. Gilman, *Placing Blame for Devastating Disease*. „Social Research”, nr 55/1988, s. 361-378.
- [14] Oreskes N., E. Conway, *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*, Bloomsbury Press, New York 2010.
- [15] Peckham R., *Introduction. Panic: reading the signs, w: R. Peckham, Epidemics and colonial anxieties*, Hong Kong University Press, Hong Kong 2015, s. 1-22.
- [16] Schoch-Spena M. et al., *Stigma, Health Disparities, and the 2009 H1N1 Influenza Pandemic: How to Protect Latino Farmworkers in Future Health Emergencies*, „Biosecurity and Bioterrorism: Biodefense Strategy, Practice, and Science”, nr 8/2010, s. 243-254.
- [17] Sontag S., *Choroba jako metafora; AIDS i jego metafory*, tłum. J. Anders, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1999.
- [18] Wald P., *Contagious. Cultures, Carriers, and the Outbreak Narrative*, Duke University Press, Durham-London 2008.
- [19] Ziegler P., *The Black Death*, Faber and Faber, London 2012.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- [1] <https://theconversation.com/donald-trumps-chinese-virus-the-politics-of-naming-136796> [dostęp: 16.10.2020].
- [2] <https://forsal.pl/lifestyle/zdrowie/artykuly/7844922,covid-19-teorie-spiskowe-co-piaty-polak-uwaza-ze-nie-ma-zadnej-epidemii-koronawirusa-sondaz.html> [dostęp: 16.10.2020].
- [3] <https://www.tvp.info/50284038/dziambor-z-konfederacji-o-zbiorowej-odpornosci-ludzie-teraz-umieraja> [dostęp: 16.10.2020].
- [4] [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)-32153-X/fulltext?fbclid=IwAR2opIurpxvNlCRiHL8hDJy9Mv5Erk1bOCFY-LjnwEWdYUnNpxN6xGfmYaFc](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)-32153-X/fulltext?fbclid=IwAR2opIurpxvNlCRiHL8hDJy9Mv5Erk1bOCFY-LjnwEWdYUnNpxN6xGfmYaFc) [dostęp: 16.10.2020].
- [5] <https://www.korso24.pl/wiadomosci/5226,grzegorz-braun-dosc-terroru-sanitarnego-dosc-szerzenia-koronapaniki-chcemy-zobaczyc-ministra-szumowskiego-zdrowego-przed-sadem-video> [dostęp: 16.10.2020].
- [6] <https://www.youtube.com/watch?v=c5G8aeVfFvQ> [dostęp: 16.10.2020].
- [7] <https://oko.press/skrajna-prawica-organizuje-bunt-przeciwno-pandemii/> [dostęp: 16.10.2020].
- [8] <https://zdrowie.wprost.pl/zdrowie/10291982/jest-przeciwno-szczepieniom-skazano-ja-za-pomowienie-lekarza-zostala-asystentka-grzegorza-brauna.html> [dostęp: 16.10.2020].
- [9] <https://polskatimes.pl/niewierzacy-w-pandemie-koronawirusa-organizuja-w-poznaniu-marsz-o-wolnosc/ar/c1-15223904> [dostęp: 16.10.2020].
- [10] <https://wpolityce.pl/polityka/500046-berkowicz-nie-chodze-w-maseczce-po-miescie> [dostęp: 16.10.2020].
- [11] <https://naszapolska.pl/2020/10/07/zobacz-film-braun-i-berkowicz-walczyli-mozliwosc-przemawiania-bez-maseczek/> [dostęp: 16.10.2020].
- [12] [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)31142-9/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)31142-9/fulltext) [dostęp: 16.10.2020].
- [13] https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200305-sitrep-45-covid-19.pdf?sfvrsn=ed2ba78b_4 [dostęp: 16.10.2020].
- [14] [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)-32153-X/fulltext?fbclid=IwAR3lbewSi1Y1gwRY3fRqfnu7Iem8_1pdj5quigrbthezRKVdGKGGsYPj6eo](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)-32153-X/fulltext?fbclid=IwAR3lbewSi1Y1gwRY3fRqfnu7Iem8_1pdj5quigrbthezRKVdGKGGsYPj6eo) [dostęp: 16.10.2020].

PRZYPISY KOŃCOWE

- [1] P. Wald, *Contagious. Cultures, Carriers, and the Outbreak Narrative*, Duke University Press, Durham-London 2008, s. 68-79.
- [2] A. Kucharski, *Prawa epidemii. Skąd się epidemie biorą i czemu wygasają?*, tłum. J. Maksymowicz-Hamann, Wydawnictwo Relacja, Warszawa 2020.
- [3] N. Oreskes, E. Conway, *Merchants of Doubts: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*, Bloomsbury Press, New York 2010.
- [4] H. Collins, *Czy wszyscy jesteśmy ekspertami?*, tłum. E. Bińczyk, J. Grygieńć, PWN, Warszawa 2018, s. 7-24.
- [5] W. L. Langer, *The Black Death*, „Scientific American”, nr 210/1964, s. 114-121.
- [6] C. Cheng, *To Be Paranoid Is the Standard? Panic Response to SARS Outbreak in the Hong Kong Special Administrative Zone*, „Asian Perspective”, nr 24/2004, s. 67-98.
- [7] S.M. Fast et al., *Modelling the propagation of social response during a disease outbreak*, „Journal of The Royal Society Interface”, nr 12/2015, 20141105.
- [8] P. Ziegler, *The Black Death*, Faber and Faber, London 2012, s. 78.
- [9] S. Sontag, *Choroba jako metafora; AIDS i jego metafora*, tłum. J. Anders, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1999.
- [10] P. Ziegler, *The Black Death*, op. cit.
- [11] R. Peckham, *Introduction. Panic: reading the signs*, w: R. Peckham, *Epidemics and colonial anxieties*, Hong Kong University Press, Hong Kong 2015, s. 2.
- [12] D. Arnold, *Disease, rumor, and panic in India's plague and influenza epidemics, 1896-1919*, w: Peckham, *Epidemics and colonial anxieties*, op. cit., s. 116.
- [13] A.W. Crosby, *America's forgotten pandemic: the influenza of 1918*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, s. 27, 216.
- [14] <https://theconversation.com/donald-trumps-chinese-virus-the-politics-of-naming-136796> [dostęp: 16.10.2020].
- [15] D. Nelkin, S. L. Gilman, *Placing Blame for Devastating Disease*. „Social Research”, nr 55/1988, s. 365.

- [16] M. Schoch-Spena et al., *Stigma, Health Disparities, and the 2009 H1N1 Influenza Pandemic: How to Protect Latino Farmworkers in Future Health Emergencies*, „Biosecurity and Bioterrorism: Biodefense Strategy, Practice, and Science”, nr 8/2010, s. 247.
- [17] G. Kolata, *Flu: The Story of the Great Influenza Pandemic of 1918 and the Search for the Virus That Caused It*, Simon&Schuster, New York 2001, s. 3.
- [18] M. McCauley, S. Minsky, K. Viswanath, *The H1N1 pandemic: Media frames, stigmatization and coping*, „BMC Public Health” nr 13/2013, s. 3.
- [19] N. Natras, *The AIDS Conspiracy: Science Fights Back*. Columbia University Press, New York 2012, s. 1.
- [20] B. Dolan, *Unmasking History: Who Was Behind the Anti-Mask League Protests During the 1918 Influenza Epidemic in San Francisco?*, „Perspectives in Medical Humanities”, nr 5/2020.
- [21] K. M. Douglas, R. M. Sutton, A. Cichocka, *The Psychology of Conspiracy Theories*. „Current Directions in Psychological Science”, nr 26/2017, s. 539.
- [22] <https://forsal.pl/lifestyle/zdrowie/artykuly/7844922,covid-19-teorie-spiskowe-co-piaty-polak-uwaza-ze-nie-ma-zadnej-epidemii-koronawirusa-sondaz.html> [dostęp: 16.10.2020].
- [23] <https://www.tvp.info/50284038/dziambor-z-konfederacji-o-zbiorowej-odpornosci-ludzie-teraz-umieraja> [dostęp: 16.10.2020].
- [24] [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)-32153-X/fulltext?fbclid=IwAR2opIurpxvNlCRihL8hDJy9Mv5Erk1bOCFY-LjnwEWdYUnNpxN6xGfmYaFc](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)-32153-X/fulltext?fbclid=IwAR2opIurpxvNlCRihL8hDJy9Mv5Erk1bOCFY-LjnwEWdYUnNpxN6xGfmYaFc) [dostęp: 16.10.2020].
- [25] [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)-32153-X/fulltext?fbclid=IwAR3lbewSi1Y1gwRY3fRqfnu7Iem8_1pdj5quigrbthezRKVdGKGGSyPj6eo](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)-32153-X/fulltext?fbclid=IwAR3lbewSi1Y1gwRY3fRqfnu7Iem8_1pdj5quigrbthezRKVdGKGGSyPj6eo).
- [26] <https://www.korso24.pl/wiadomosci/5226,grzegorz-braun-dosc-terroru-sanitarnego-dosc-szerzenia-koronapaniki-chcemy-zobaczyc-ministra-szumowskiego-zdrowego-przed-sadem-video> [dostęp: 16.10.2020].
- [27] <https://www.youtube.com/watch?v=c5G8aeVffvQ> [dostęp: 16.10.2020].
- [28] <https://oko.press/skrajna-prawica-organizuje-bunt-przeciwko-pandemii/> [dostęp: 16.10.2020].
- [29] <https://zdrowie.wprost.pl/zdrowie/10291982/jest-przeciwko-szczepieniom-skazano-ja-za-pomowienie-lekarza-zostala-asystentka-grzegorza-brauna.html>

- [dostę: 16.10.2020].
- [30] <https://polskatimes.pl/niewierzacy-w-pandemie-koronawirusa-organizujacy-w-poznaniu-marsz-o-wolnosc/ar/c1-15223904> [dostę: 16.10.2020].
- [31] <https://wpolityce.pl/polityka/500046-berkowicz-nie-chodze-w-maseczce-po-miescie> [dostę: 16.10.2020].
- [32] <https://naszapolska.pl/2020/10/07/zobacz-film-braun-i-berkowicz-walczyli-mozliwosc-przemawiania-bez-maseczek/> [dostę: 16.10.2020].
- [33] [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)31142-9/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)31142-9/fulltext) [dostę: 16.10.2020].
- [34] https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200305-sitrep-45-covid-19.pdf?sfvrsn=ed2ba78b_4 [dostę: 16.10.2020].

SUPER-SPREADERS OF DOUBTS. SCEPTICISM AND CONSPIRACY THEORIES IN THE TIMES OF CORONAVIRUS

ENGLISH SUMMARY

In the article, using the metaphor of a super-spreader, the phenomenon of spreading scepticism about science and medical expertise was analysed. The author wants to show that in the debate on the coronavirus, specific actors contribute to the dissemination of negative beliefs about the virus. In the first part of the text, earlier cases of conspiracy theories and attempts to delegitimize medical knowledge are mentioned, showing that these are quite frequent reactions to epidemics. The second part of the text analyzes the statements made by politicians related to the Sars-Cov-2 pandemic in order to show why they play the role of the super-spreaders of doubts.

Keywords: pandemic, conspiracy theories, merchants of doubts, scepticism

Michał Wróblewski

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

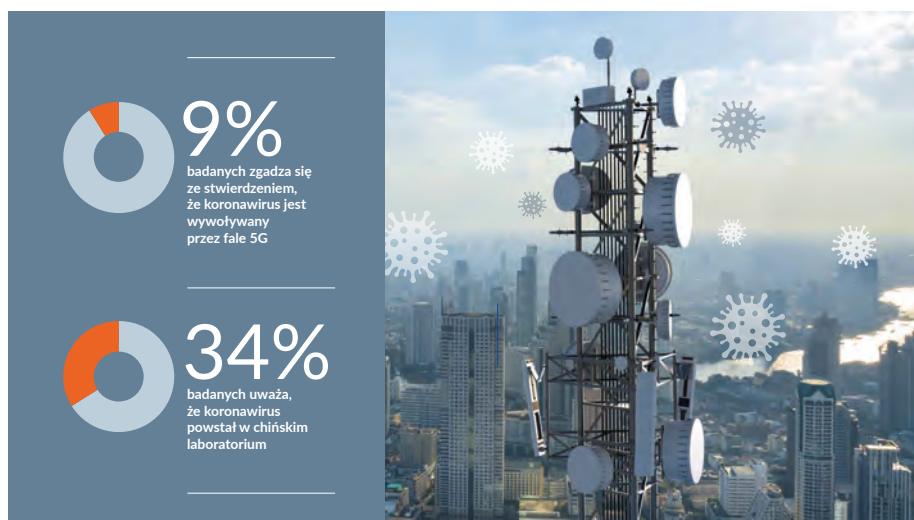
Socjolog, filozof, profesor uczelniany zatrudniony w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu. Interesuje się studiami nad nauką i technologią oraz socjologią medycyny, zdrowia i choroby; obecnie prowadzi badania nad społeczną percepcją chorób zakaźnych i kontrowersjami wokół zanieczyszczenia powietrza. Autor (razem z Ł. Afeltowiczem) książki Socjologia epidemii. Wyłaniające się choroby zakaźne w perspektywie społecznej i kulturowej, która ukaże się wkrótce nakładem Wydawnictwa Naukowego UMK.

**RYZYSKO, ZAUFANIE, CHOROBY ZAKAŻNE.
POLKI I POLACY O PANDEMII
(WYNIKI BADAŃ M. WRÓBLEWSKIEGO, A. MELERA
I Ł. AFELTOWICZA)**

Wyniki projektu badawczego pod nazwą „Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem” autorstwa: dr hab. Michała Wróblewskiego, prof. UMK, mgr Andrzeja Melera (UMK) i dr hab. Łukasza Afeltowicza, prof. AGH:

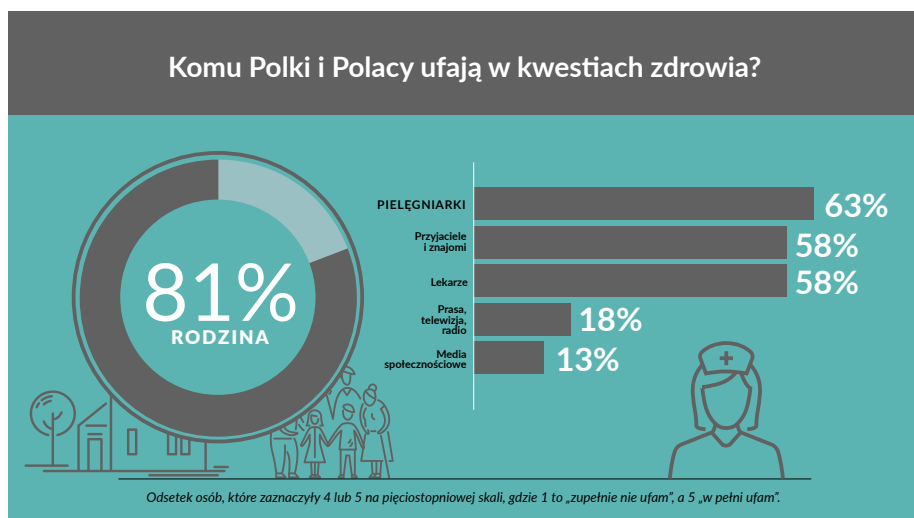

Badania zrealizowano w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu i sfinansowano ze środków programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (program „CRUSH – badania nad pandemią Covid-19”). Partnerami projektu byli Instytut Dyskursu i Dialogu oraz Instytut Rozwoju Miast i Regionów. Badanie bazowało na wcześniej realizowanym projekcie „Wyłaniające się i powracające choroby zakaźne w Polsce w perspektywie humanistycznej.”

Badanie zrealizowano w dniach 3.11-20.11.2020 r. za pomocą techniki CATI (computer assisted telephone interview) na reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania próbie 1000 respondentów. Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem. Pełna treść raportu dostępna jest pod linkiem: https://www.researchgate.net/publication/346682800_Ryzyko_zaufanie_choroby_zakazne_Polki_i_Polacy_o_pandemii

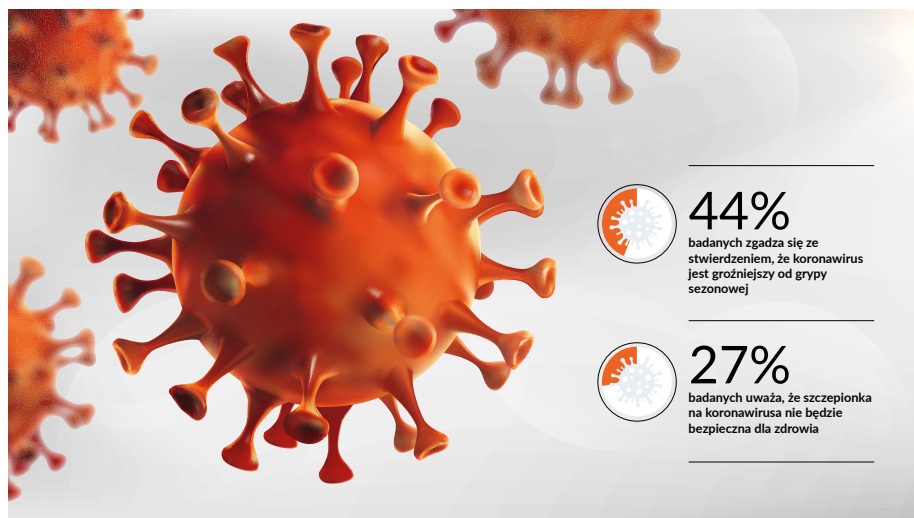
Wyniki projektu badawczego pod nazwą „Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem” autorstwa: dr hab. Michała Wróblewskiego, prof. UMK, mgr Andrzeja Melera (UMK) i dr hab. Łukasza Afeltowicza, prof. AGH:

Badania zrealizowano w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu i sfinansowano ze środków programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (program „CRUSH – badania nad pandemią Covid-19”). Partnerami projektu byli Instytut Dyskursu i Dialogu oraz Instytut Rozwoju Miast i Regionów. Badanie bazowało na wcześniej realizowanym projekcie „Wylaniające się i powracające choroby zakaźne w Polsce w perspektywie humanistycznej.”

Badanie zrealizowano w dniach 3.11-20.11.2020 r. za pomocą techniki CATI (computer assisted telephone interview) na reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania próbie 1000 respondentów. Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem. Pełna treść raportu dostępna jest pod linkiem: https://www.researchgate.net/publication/346682800_Ryzyko_zaufanie_choroby_zakazne_Polki_i_Polacy_o_pandemii

Wyniki projektu badawczego pod nazwą „Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem” autorstwa: dr hab. Michała Wróblewskiego, prof. UMK, mgr Andrzeja Melera (UMK) i dr hab. Łukasza Afeltowicza, prof AGH:

Badania zrealizowano w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu i sfinansowano ze środków programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (program „CRUSH – badania nad pandemią Covid-19”). Partnerami projektu byli Instytut Dyskursu i Dialogu oraz Instytut Rozwoju Miast i Regionów. Badanie bazowało na wcześniej realizowanym projekcie „Wyłaniające się i powracające choroby zakaźne w Polsce w perspektywie humanistycznej.”

Badanie zrealizowano w dniach 3.11-20.11.2020 r. za pomocą techniki CATI (computer assisted telephone interview) na reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania próbie 1000 respondentów. Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem. Pełna treść raportu dostępna jest pod linkiem: https://www.researchgate.net/publication/346682800_Ryzyko_zaufanie_choroby_zakazne_Polki_i_Polacy_o_pandemii

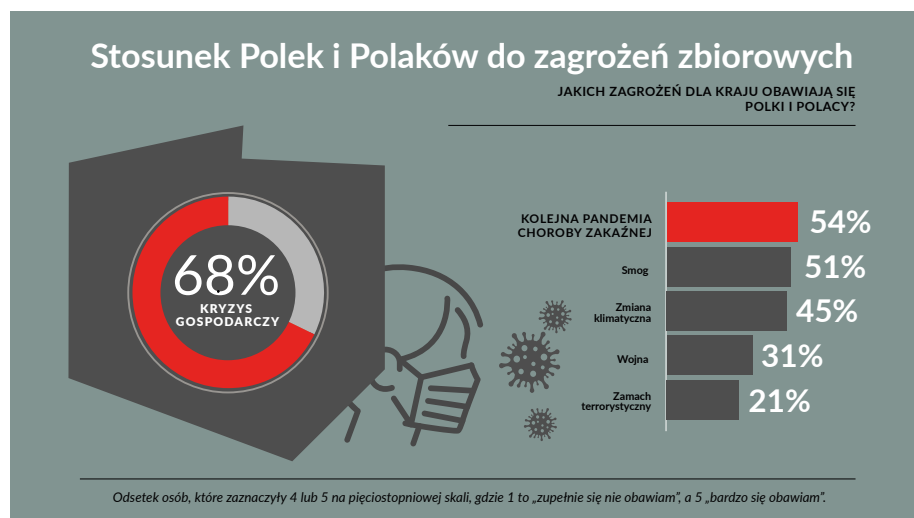
Wyniki projektu badawczego pod nazwą „Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem” autorstwa: dr hab. Michała Wróblewskiego, prof. UMK, mgr Andrzeja Melera (UMK) i dr hab. Łukasza Afeltowicza, prof. AGH:

Badania zrealizowano w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu i sfinansowano ze środków programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (program „CRUSH – badania nad pandemią Covid-19”). Partnerami projektu byli Instytut Dyskursu i Dialogu oraz Instytut Rozwoju Miast i Regionów. Badanie bazowało na wcześniej realizowanym projekcie „Wylaniające się i powracające choroby zakaźne w Polsce w perspektywie humanistycznej.”

Badanie zrealizowano w dniach 3.11-20.11.2020 r. za pomocą techniki CATI (computer assisted telephone interview) na reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania próbie 1000 respondentów. Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem. Pełna treść raportu dostępna jest pod linkiem: https://www.researchgate.net/publication/346682800_Ryzyko_zaufanie_choroby_zakazne_Polki_i_Polacy_o_pandemii

Wyniki projektu badawczego pod nazwą „Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem” autorstwa: dr hab. Michała Wróblewskiego, prof. UMK, mgr Andrzeja Melera (UMK) i dr hab. Łukasza Afeltowicza, prof AGH:

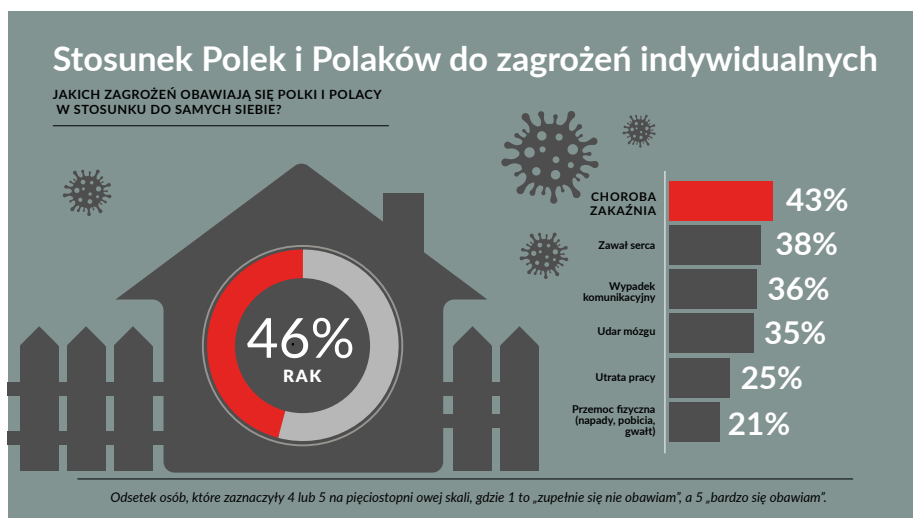

Badania zrealizowano w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu i sfinansowano ze środków programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (program „CRUSH – badania nad pandemią Covid-19”). Partnerami projektu byli Instytut Dyskursu i Dialogu oraz Instytut Rozwoju Miast i Regionów. Badanie bazowało na wcześniej realizowanym projekcie „Wyłaniające się i powracające choroby zakaźne w Polsce w perspektywie humanistycznej.”

Badanie zrealizowano w dniach 3.11-20.11.2020 r. za pomocą techniki CATI (computer assisted telephone interview) na reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania próbie 1000 respondentów. Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem. Pełna treść raportu dostępna jest pod linkiem: https://www.researchgate.net/publication/346682800_Ryzyko_zaufanie_choroby_zakazne_Polki_i_Polacy_o_pandemii

Wyniki projektu badawczego pod nazwą „Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem” autorstwa: dr hab. Michała Wróblewskiego, prof. UMK, mgr Andrzeja Melera (UMK) i dr hab. Łukasza Afeltowicza, prof. AGH:

Badania zrealizowano w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu i sfinansowano ze środków programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (program „CRUSH – badania nad pandemią Covid-19”). Partnerami projektu byli Instytut Dyskursu i Dialogu oraz Instytut Rozwoju Miast i Regionów. Badanie bazowało na wcześniej realizowanym projekcie „Wylaniające się i powracające choroby zakaźne w Polsce w perspektywie humanistycznej.”

Badanie zrealizowano w dniach 3.11-20.11.2020 r. za pomocą techniki CATI (computer assisted telephone interview) na reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania próbie 1000 respondentów. Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem. Pełna treść raportu dostępna jest pod linkiem: https://www.researchgate.net/publication/346682800_Ryzyko_zaufanie_choroby_zakazne_Polki_i_Polacy_o_pandemii

Wyniki projektu badawczego pod nazwą „Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem” autorstwa: dr hab. Michała Wróblewskiego, prof. UMK, mgr Andrzeja Melera (UMK) i dr hab. Łukasza Afeltowicza, prof AGH:

Badania zrealizowano w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu i sfinansowano ze środków programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (program „CRUSH – badania nad pandemią Covid-19”). Partnerami projektu byli Instytut Dyskursu i Dialogu oraz Instytut Rozwoju Miast i Regionów. Badanie bazowało na wcześniej realizowanym projekcie „Wyłaniające się i powracające choroby zakaźne w Polsce w perspektywie humanistycznej.”

Badanie zrealizowano w dniach 3.11-20.11.2020 r. za pomocą techniki CATI (computer assisted telephone interview) na reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania próbie 1000 respondentów. Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem. Pełna treść raportu dostępna jest pod linkiem: https://www.researchgate.net/publication/346682800_Ryzyko_zaufanie_choroby_zakazne_Polki_i_Polacy_o_pandemii

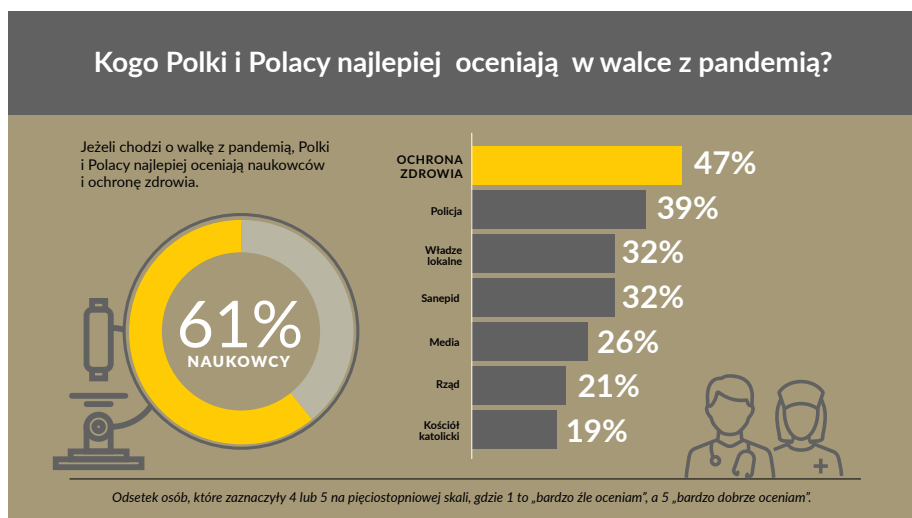
Wyniki projektu badawczego pod nazwą „Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem” autorstwa: dr hab. Michała Wróblewskiego, prof. UMK, mgr Andrzeja Melera (UMK) i dr hab. Łukasza Afeltowicza, prof. AGH:

Badania zrealizowano w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu i sfinansowano ze środków programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (program „CRUSH – badania nad pandemią Covid-19”). Partnerami projektu byli Instytut Dyskursu i Dialogu oraz Instytut Rozwoju Miast i Regionów. Badanie bazowało na wcześniej realizowanym projekcie „Wylaniające się i powracające choroby zakaźne w Polsce w perspektywie humanistycznej.”

Badanie zrealizowano w dniach 3.11-20.11.2020 r. za pomocą techniki CATI (computer assisted telephone interview) na reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania próbie 1000 respondentów. Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem. Pełna treść raportu dostępna jest pod linkiem: https://www.researchgate.net/publication/346682800_Ryzyko_zaufanie_choroby_zakazne_Polki_i_Polacy_o_pandemii

Wyniki projektu badawczego pod nazwą „Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem” autorstwa: dr hab. Michała Wróblewskiego, prof. UMK, mgr Andrzeja Melera (UMK) i dr hab. Łukasza Afeltowicza, prof. AGH:

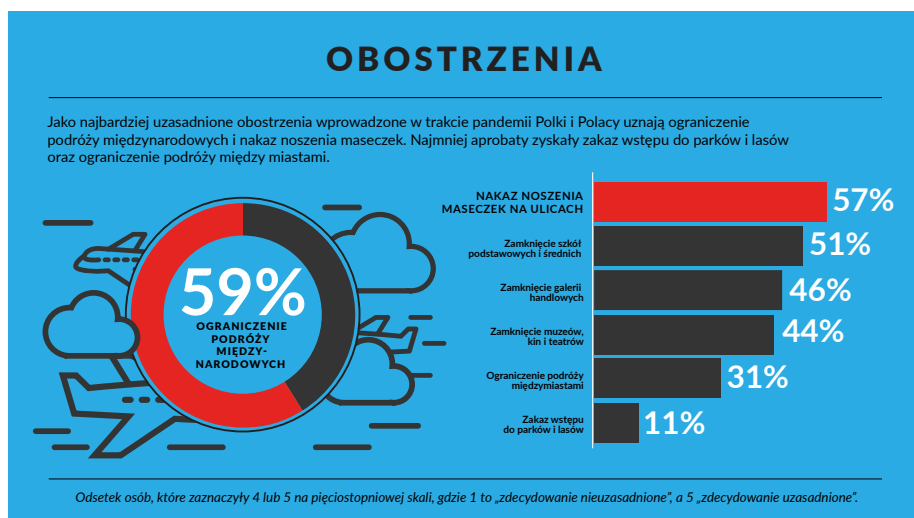

Badania zrealizowano w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu i sfinansowano ze środków programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (program „CRUSH – badania nad pandemią Covid-19”). Partnerami projektu byli Instytut Dyskursu i Dialogu oraz Instytut Rozwoju Miast i Regionów. Badanie bazowało na wcześniej realizowanym projekcie „Wyłaniające się i powracające choroby zakaźne w Polsce w perspektywie humanistycznej.”

Badanie zrealizowano w dniach 3.11-20.11.2020 r. za pomocą techniki CATI (computer assisted telephone interview) na reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania próbie 1000 respondentów. Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem. Pełna treść raportu dostępna jest pod linkiem: https://www.researchgate.net/publication/346682800_Ryzyko_zaufanie_choroby_zakazne_Polki_i_Polacy_o_pandemii

Wyniki projektu badawczego pod nazwą „Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem” autorstwa: dr hab. Michała Wróblewskiego, prof. UMK, mgr Andrzeja Melera (UMK) i dr hab. Łukasza Afeltowicza, prof. AGH:

Badania zrealizowano w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu i sfinansowano ze środków programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (program „CRUSH – badania nad pandemią Covid-19”). Partnerami projektu byli Instytut Dyskursu i Dialogu oraz Instytut Rozwoju Miast i Regionów. Badanie bazowało na wcześniej realizowanym projekcie „Wylaniające się i powracające choroby zakaźne w Polsce w perspektywie humanistycznej.”

Badanie zrealizowano w dniach 3.11-20.11.2020 r. za pomocą techniki CATI (computer assisted telephone interview) na reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania próbie 1000 respondentów. Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem. Pełna treść raportu dostępna jest pod linkiem: https://www.researchgate.net/publication/346682800_Ryzyko_zaufanie_choroby_zakazne_Polki_i_Polacy_o_pandemii

Wyniki projektu badawczego pod nazwą „Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem” autorstwa: dr hab. Michała Wróblewskiego, prof. UMK, mgr Andrzeja Melera (UMK) i dr hab. Łukasza Afeltowicza, prof. AGH:

Badania zrealizowano w Instytucie Socjologii UMK w Toruniu i sfinansowano ze środków programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (program „CRUSH – badania nad pandemią Covid-19”). Partnerami projektu byli Instytut Dyskursu i Dialogu oraz Instytut Rozwoju Miast i Regionów. Badanie bazowało na wcześniej realizowanym projekcie „Wyłaniające się i powracające choroby zakaźne w Polsce w perspektywie humanistycznej.”

Badanie zrealizowano w dniach 3.11-20.11.2020 r. za pomocą techniki CATI (computer assisted telephone interview) na reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania próbie 1000 respondentów. Pandemia w oczach Polaków. Badania społeczne nad percepcją chorób zakaźnych, zaufaniem i ryzykiem. Pełna treść raportu dostępna jest pod linkiem: https://www.researchgate.net/publication/346682800_Ryzyko_zaufanie_choroby_zakazne_Polki_i_Polacy_o_pandemii